

יתרו – "והיית לנו לעינים"

- כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבֵב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חָתָן מֹשֶׁה:
נִסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ד' אֶתוֹ אֲתָנָן לָכֶם
לָכֶּה אֲתָנּוּ וְהִטְבְּנוּ לָךְ כִּי ד' דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל.
- ל וַיֹּאמֶר אֱלֹיוֹ: לֹא אֵלֶיךָ כִּי אִם אֶל אֶרֶצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֶיךָ.
- לא וַיֹּאמֶר: אֵל נָא תַעֲזֹב אֲתָנּוּ כִּי עַל בֶּן יְדֹעָתְךָ חָנַתְנִי בַּמִּדְבָּר וְהִיִּיתָ לָנוּ לְעֵינִים.
- לב וְהִיָּה כִּי תֵלֶךְ עִמָּנוּ וְהִיָּה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב ד' עִמָּנוּ וְהִטְבְּנוּ לָךְ.
1. "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבֵב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חָתָן מֹשֶׁה" –
א. מדוע יתרו נקרא כאן חובב?
ב. "חבב בן רעואל" – מדוע נכתב כך אם יתרו עצמו הוא רעואל: "ולכהן מדין שבע בנות...
ותבאנה אל רעואל אביהן"¹!
ג. "המדיני" – מוצאו של יתרו ידוע. לשם מה הוזכר?
ד. מדוע נאמר "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבֵב בֶּן רְעוּאֵל חָתָן מֹשֶׁה" ולא 'חותנו'?
2. יתרו התגייר והצטרף לעם ישראל. אם כן, מדוע הזמינו משה להצטרף לנסיעה לארץ
ישראל, האם לא מובן מאליהם שיבוא?
3. "נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' אֶתוֹ אֲתָנָן לָכֶם" –
א. מדוע משה אינו אומר 'אל הארץ אשר אמר ד' אותה אתן לכם' אלא דווקא "אל
המקום"?
ב. 'אור החיים' הקדוש מעיר:
- "במאמר 'אותו אתן לכם' שלא היה לו לומר תיבת 'אותו'".²
4. "לכה אתנו והטבנו לך כי ד' דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל" –
א. מדוע "לכה" ולא 'לך'?³
ב. "והטבנו לך כי ד' דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל" – איזו הטבה התכוון משה שייטיבו עם יתרו?
וכן איזה טוב דיבר ד' על ישראל?
5. "וַיֹּאמֶר אֱלֹיוֹ: לֹא אֵלֶיךָ כִּי אִם אֶל אֶרֶצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי אֵלֶיךָ" –
א. מדוע לא רצה יתרו ללכת לארץ ישראל?
ב. מה מוסיפות המילים "לא אלך", מדוע לא אמר רק: 'אל ארצי ואל מולדתי אלך'?

¹ שמות ב טז–יח.

² אור החיים לפסוק כט.

³ רבי יעקב צבי מקלנבורג, הכתב והקבלה שמות ג י: "לכה ואשלחך – אין 'לכה' כמו 'לך' שוב מצרים". עיין עוד מתוך הסנה א', עמ' 130–131, 133.

- ג. "אל ארצי ואל מולדתי" – לשם מה הכפילות?
6. "אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" –
 א. מה מוסיפה המילה "נא", מדוע לא אמר רק 'אל תעזב אותנו'?
 ב. מדוע הוסיף משה לדבריו את המילים "על כן"?
 ג. כיצד דברי משה "ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" מנמקים את הבקשה "אל נא תעזב אתנו"?
 7. "והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ד' עמנו והטבנו לך" –
 א. מדוע נאמר פעמיים "והיה"?
 ב. מהו "הטוב ההוא"?
 8. האם נענה יתרו לבקשת משה, מדוע התורה אינה מספרת על תוצאות שיחתם?

"חבב בן רעואל המדיני"

"ויאמר משה אל חבב בן רעואל המדיני" – רש"י מבאר:

"חובב – על שחיבב את התורה"⁴.

לאחר מתן תורה נשתנה שמו של יתרו לחובב מפני שהתגלתה בו זיקה עמוקה לתורה ושייכות נפשית גדולה לדבר ד'.
 "בן רעואל" – יתרו היה רעואל "ואין דרך להיות נקרא האב והבן בשם אחד"⁵. אם כן, אין כוונת התורה כאן לספר על ייחוסו אלא להסביר את מקור שמו החדש חובב. המילה בן היא מלשון בניין והשם חובב מבטא את קומת החיים החדשה שנבנתה בו מתוך שמו רעואל. הכיצד?
 מאז ומתמיד היה יתרו צמא בפנימיותו להתוודע לאמת הכללית החורזת את המציאות על כל חלקיה⁶. בזכות מפגשו עם משה התמלאה משאלתו זו והתגלתה בקרבו אהדה רבה לאמונת ישראל, משיכה טבעית למוסר הטבוע במשה והתעניינות רבה בעולמו הרוחני. מדרגת הרעות עם אל – הקשר הראשוני לקב"ה, הופיעה בו לראשונה במדיין ולכן נאמר "רעואל המדיני"⁷. מתוך מדרגת 'רעואל' ולאחר מתן התורה והתגירותו, הקשר שלו לעם ישראל ולתורה התעלה לקשר תודעתי עמוק ומחייב. קומת חייו החדשה מתבטאת בשם חובב. הרב הירש מוצא לכך סימוכין בקרבה שבין השורשים חב"ב לחו"ב:

⁴ רש"י לפסוק כט.

⁵ מהר"ל, גור אריה, שמות ד יח.

⁶ מהר"ל, גבורות ה', פרק יט: "ותדע זה במה שאמרו חכמים (מכילתא יתרו) שלא הניח עבודה זרה שלא עבדה, מזה תדע כי לא היה יתרו כמו שאר עובדי עבודה זרה, שעובד עבודה זרה פרטית שדבק בה לגמרי, אבל יתרו היה מוכן לעבוד כח קדוש הוא אלהי האלהים כולל הכל, ומפני זה לא היה יתרו עומד על עבודה זרה אחת שיש לה כח פרטי אחד. כי העובדי עבודה זרה זה עובד לכח זה וזה עובד לכח אחר והוא יתברך כולל כל הכחות, ויתרו לא נחה דעתו בכח אחד פרטי, אבל היה עובד את כולם היה חושב כי זה ראוי לו, וזה ממעלת יתרו שלא היה מוכן להיות דבק בכח פרטי עד שנתגייר ובא לעבוד הקב"ה שהוא כולל כל הכחות כמו שאמר כי גדול ה' מכל אלהים".

⁷ עיין מתוך הסנה א', עמ' 91–92.

”נראה ש’חבב’ קרוב ל’חוב’... לפי זה ’חבב’ מורה על אהבה מחייבת”⁸.

אהבתו המחייבת התממשה בקבלתו עליו עול תורה ומצוות במסירות נפש.

”נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד’ אתו אתן לכם. לכה אתנו והטבנו לך כי ד’ דבר טוב על ישראל” – דברי משה ליתרו נועדו להניאו מכוונה שקיננה בו, כמבואר בפירוש בעל העקידה:

”ואמר לו זה לפי שהיה מרגיש בו שיש בדעתו לילך”⁹.

משה לא ביקש למנוע מיתרו ללכת בשל קרבתם המשפחתית אלא מתוך ראייה כללית, הנובעת מהיות משה רבנו נותן התורה השואף למְשֻׁת את המציאות משקיעה בתהומות החומרנות והגסות¹⁰. לכן לא נאמר ’ויאמר משה לחותנו’ אלא ’ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה”.

מדוע היה חשוב כל כך שיתרו יישאר עם ישראל?
תחילה יש לברר מדוע רצה יתרו לחזור למדיין. המלבי”ם מבאר שהמניע היה אידיאלי: מתוך היכרותו העמוקה עם עם ישראל וקדושתו הוא רצה להנחיל לכלל האנושות את אמת חייו של עם ד’ ואת מוסרו האלוקי. וכך הוא כותב:

”לא אלך – כי בזה טוב יותר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך
ששם יוכל לפרסם אמונת ד’ ולגייר בני ארצו התועים”¹¹.

אם כן, מדוע רצה משה רבנו להניאו ממחשבתו הטובה?
משה רבנו ידע שיתרו יישאר במעלתו הרוחנית והמוסרית רק אם ייצמד לעם ישראל, מקור חיוניותו וכל עוצמותיו, ושם ייפרד מהם, ילך ויידלדל וממילא יקטן גם כוח השפעתו. מדברי המלבי”ם לקמן משמע שמשה ניסה לשכנעו שהישארותו עם ישראל תועיל לעולם לא פחות מחזרתו למדיין:

”אז אמר לו משה שבנסיעתו עמהם יצמח גם כן תכלית טוב ותועלת כללי”¹².

”נסעים אנחנו אל המקום”

⁸ רש”י הירש לפסוק כט ד”ה ויאמר משה.

⁹ עקידת יצחק שער עב ז.

¹⁰ על משמעות השם משה עיין מתוך הסנה א’, עמ’ 69.

¹¹ מלבי”ם לפסוק ל. עוד מובא בתנחומא (בבב) יתרו ו: ”אמר לו [יתרו למשה] מבקש אני לילך ולומר שבחו של הקב”ה במקומי”.

¹² שם לפסוק לא.

"נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' **אתו** אתן לכם" – משה אינו אומר ליתרו 'נוסעים' אנו אל הארץ, אלא "אל המקום", 'המקום' הוא גם אחד משמותיו של הקב"ה. משה רומז למעלתה האלוהית של הארץ שלב ליבה קרוי "המקום אשר יבחר"¹³. ארץ ישראל אינה ארץ ככל הארצות, איננה קניין חיצוני לאומה אלא ארץ הקשורה אליה בקשרי נשמה¹⁴. ישראל היושבים ב"ארץ אשר עיני ד' אלהיך בה"¹⁵ מוכשרים להביע את שם ד' בכל פרטי החיים ומרחביהם אף הארציים והמגושמים ביותר. על כן משה מדגיש בדבריו "אל המקום אשר אמר ד' **אתו** אתן לכם" – דווקא את המקום הזה אמר ד' לתת לעמו כי רק הוא מסוגל להוציא לפועל את כל כוחותיה של האומה, וממנו מסוגלים טללי הקדושה להתפשט ולהאיר למרחקים.

"**לכה אתנו** והטבנו לך כי ד' דבר טוב על ישראל" – "לכה" מובנו: לך אתה, דווקא אתה¹⁶. משה אומר: אתה יתרו ולא אחר, דווקא אתה המעוניין כל כך להשפיע טוב בעולם ולרוממו למבט האמוני-ישראלי, צריך להמשיך ללכת איתנו. מדוע?
"כי ד' דבר טוב על ישראל". התורה אינה מפרטת את מהות הטוב האמור כאן כי מדובר בטוב רוחני שאינו ניתן להגדרה. וכך נאמר במדרש:

"והיה הטוב ההוא – ואי זה הוא הטוב ההוא?"

אותו הטוב בימי בראשית שנאמר: "וירא אלהים את האור כי טוב"¹⁷

וגנז זה הטוב לצדיקים לעתיד לבוא"¹⁸.

הטוב הזה הוא שם ד' הנקרא על ישראל, הארת החיים הנשמית המחיה את העולם, מרומתו ומקדשתו. פירוש המילים "ד' דיבר טוב על ישראל": ד' בחר בעם שיישא בקרבו בתמצית את הטוב העולמי, את נשמת ההווה. לכן משה אומר ליתרו שאם ילך איתם, "והטבנו לך" – הם ישפיעו עליו מן הטוב שד' דיבר עליהם ויתרו יוכל להיות ניזון תמיד משפע החיים האלוהיים המופיעים על ישראל וכך יגדל ויתרחב כוח השפעתו.

"ויאמר אליו: **לא אלך** כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך" – במילים "לא אלך" יתרו לא רק דוחה את הרעיון להיכנס לארץ אלא אף שוללו על הסף כאומר: אומנם רצוני לשוב לארצי כדי לפרסם שם את ייחוד ד' אך בכל אופן אינני מעוניין להיות בארץ ישראל. מדוע?
מבואר במדרש:

"**לא אלך** כי אם אל ארצי – כיון ששמע חובב שלא יתנו לו חלק בארץ"¹⁹.

¹³ דברים יב ה.

¹⁴ אורות, ארץ ישראל א עמ' ט. עיי' גם נ' גאל-דור, בית אלהי יעקב א', עמ' 40.

¹⁵ דברים יא יב.

¹⁶ על פי ויקרא רבה א ה ד"ה ועתה לכה ואשלחך.

¹⁷ בראשית א ג.

¹⁸ פתרון תורה, ילקוט מדרשים ופירושים על ויקרא-דברים. חובר כנראה בסוף תקופת הגאונים, מחברו אינו ידוע. מהדורת אורבך י-ס תשל"ח, פרשת בהעלותך עמ' 143. מובא גם בתורה שלמה במדבר י סעיף קג.

¹⁹ תורה שלמה שם סעיף צב.

יתרו מבין שהגרים אינם נוחלים נחלה בארץ ולטעמו הסיבה היא שבעומק נפשם אינם שייכים לה ולמדרגתה. לכן הוא סובר שאין טבעי משיבתו של כל אחד בנחלה המיוחדת לו שבה נולד ושאליה הוא שייך. משום כך הוא מדגיש "כי אם אל ארצי ואל **מולדתי** אלך" – אל מקומי הטבעי שבו נולדתי ושב אוכל למצות את כישרונותי ולהיטיב עם הבריות.

"אל נא תעזב אתנו"

"אל נא תעזב אתנו" – המילה "נא" מציינת בקשה ותחינה, ומרמזת שהליכת יתרו עם ישראל הכרחית למהלך תיקון העולם. הליכתו מגלה את זיקת האנושות כולה לעם ישראל ולאמת של חייו. דבקותו של יתרו בפרט ושל הגרים בכלל בעם ישראל חושפת את שקיקתה העמוקה והנסתרת של המציאות כולה אל ערכי הקודש הישראליים ומבררת שנשמת ישראל היא נשמת ההווה כולה, הרוח המפעמת בכל חלקיה.

"כי על כן ידעת חנתנו במדבר" – משה אומר ליתרו: אתה יודע שלא נכנסנו לארץ ישראל מיד עם יציאת מצרים ושחנינו במדבר כדי לקבל **שם** את התורה. ישראל קיבלו את התורה דווקא במקום שאינו נחלתם כדי ללמד שהיא אינה שייכת רק להם אלא היא אמיתת המציאות כולה. וכדברי המדרש:

"למה נתנה התורה במדבר? לומר: מה המדבר מפקר לכל בני אדם

אף דברי תורה מפקרין לכל מי שירצה ללמד.

שלא יהא אדם אומר: אני בן תורה ותורה נתונה לי ולאבותי

ואתה ואבותיך לא הייתם בני תורה, אלא אבותיך גרים היו.

לכך כתיב: 'מורשה קהלת יעקב'²⁰, לכל מי שמתקהל ביעקב.

אפילו הגרים שעוסקין בתורה שקולים הם ככהן גדול,

שנאמר: 'אשר יעשה אתם האדם וחי בהם אני ד' אלהיכם'²¹

כהן ולוי וישראל לא נאמר אלא אדם"²².

משה אומר ליתרו שבזכות היותו גר חיה בקרב הידיעה שהתורה היא 'מדברית', נשמת ההווה כולה, ושידיעה זו היא תמצית כל אישיותו. "על כן ידעת" – לא לחינם ידעת ולא לחינם ידיעה זו היא נחלתך. הצטרפותך אלינו מגלה את זיקתן הטבעית והטהורה של אומות העולם אל התורה ובעניין זה תהיה "לנו לעינים". הליכתך עימנו תזכיר לנו את מגמת חיינו האוניברסלית ולא תניח לנו לשכוח את אחריותנו לגילוי האמת ה**כללית** של העולם; התובעת מאיתנו לשים לב לכל פרטי מעשינו והליכותינו.

²⁰ דברים לג.

²¹ ויקרא יח.

²² תנחומא ויקהל ח.

כך כותב בעל השפתי כהן':

"והיית לנו לעינים – שיתקדש שמו בך שיראו אותך ויאמרו:
ראו זה שנבער] הניח כבודו של עולם ולא הניח עבודה זרה שלא עבדה
ובא למדבר שמם וקיבל עליו עול מלכות שמים שלימה
ולא נעשה עמו כמו הנסים והטובות והנפלאות שנעשו עמנו,
אם כן תהיה עינים לישראל שלא יחטאו וישובו מאחרי ד' ויביטו אליו,
ויהיה גם כן עינים לאומות להודיעם האמת ולהכחיש כל מיני עבודה זרה"²³.

משה אומר ליתרו שתפקידו גדול וכללי בבניין הלאומיות הישראלית בטהרתה, והוא אף עולה על הזכות לנחול נחלה בארץ. וכי הלוויים משרתי ד', לב האומה, פחותים מיתר השבטים משום שאינם נוחלים נחלה!! האם חלילה הם אינם שייכים לארץ!!
תפקידם המיוחד של גרי הצדק הוא לברר את מעלת קדושת ישראל והתורה, ולגלות שאינה מוגבלת לעם ולארץ אלא מתפשטת בכל המציאות ולכן הם אינם נוחלים נחלה בארץ"²⁴.

"והיה הטוב ההוא"

"והיה כי תלך עמנו" – הפועל "והיה" מלמד על הוויית חיים חדשה²⁵. משה אומר ליתרו שהליכתו עימם תרומם את האומה הישראלית למדרגה חדשה, תקנה לה את צביונה השלם, האוניברסלי. בזכות יתרו יתעלה העם בקיום התורה. לא לחינם פרשת מתן תורה קרויה על שם יתרו. הוא מאיר את ערכה הכללי של התורה. הגרים הם הוכחה חיה לעובדה שיש נשמה לעולם המקיפה את כל חלקיו; ותורת ישראל עוסקת בהופעת נשמת ההווה בכל פרטיה. באמצעות הצטרפות יתרו לעם ישראל יובן שהמצוות אינן אוסף חוקים ואידיאלים מוסריים אלא הדרכות ומעשים המוציאים לפועל את נשמת האומה אשר היא נשמת העולם²⁶. במבט הכללי והיסודי הזה תלוי כוח השפעת לימוד התורה וקיום מצוותיה על המציאות²⁷.

"והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ד' עמנו והטבנו לך" – הטוב ההוא אשר דיבר ד' על ישראל, כלומר שם ד' הנקרא עליהם יתהווה כביכול מחדש ויופיע בקומתו השלמה. כאשר ילך יתרו עם ישראל

²³ שפתי כהן שמות יח ו.

²⁴ שמונה קבצים ח, קנו עמ' תמוז: "ועתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארץ [העולם] וזה יהיה מקלט קדושת הגרים, המועיל להרחבת הקדושה על כל אפסי ארץ, וממילא אין להם קנין בארץ, רק ישיבה, כדי להפשיט את קדושתה מעל לגבול ישראל. וביחש זה המשיך [משך] משה את יתרו להדבק בארץ ישראל".

²⁵ גבורות ה', פרק כב: "לשון היה מורה הויה חדשה בעולם".

²⁶ עיין נ' גאל-דור, צמח דוד עבדך, עמ' 103.

²⁷ הרב צבי יהודה הכהן קוק, לנתיבות ישראל א עמ' קסו-קסז: "ברכת הברכות היא ברכת התורה... כי מכאן הננו למדים 'על מה אבדה הארץ' (ירמיה ט יא), ומתוך כך על מה תקום הארץ. מכאן הננו מקשיבים לקול ד', הנשמע ממעל לפירושיהם של חכמים ושל נביאים ושל מלאכי השרת: על שלא ברכו בתורה תחילה (נדרים פא ע"א). כי אף על פי שעוסקים בתורה שיגעים ושוקדים בה, שמגדילים ומאדירים אותה, אין תקומת הארץ על ידה קיימת אלא באיכות הגישה הנאמנה אליה, אשר בהכשרת הקודש של הברכה שלפניה תחילה: 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו'... אם משנים ממתבע הברכה של התורה, ובאים לעסוק בה שלא על-פי הברכה שלפניה... מהפכים את צנורות השפעתה ומסלפים את תפיסתה הנכונה, כמה גדולה הסכנה וכמה נוראה האחריות!"

תתרומם האומה בתודעתה ותחיה את מעלתה הכללית והאוניברסלית. נשמת האומה תאיר בשלמות, תתפשט במעגלים רחבים ויהיה בכוחה למלא אף את שקיקת יתרו לרומם את בני ארצו לאמונה בדי' אלוקי ישראל – "והטבנו לך". מתברר אפוא כי הזיקה בין יתרו לישראל מפרה ומרוממת את שני הצדדים.
הרמב"ן מפרש :

"[יתרו] לא השיב אותו [את משה] דבר,
ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם"²⁸.

וכך גם היכלי יקר:

"[משה אמר ליתרו:] כי מאחר שאתה תהיה סבה אל תיקון ענינינו
וזכות הרבים תלוי בכך אם כן מי יאכל ומי יחוש חוץ ממך [אין לך תחליף]
ואז שתק יתרו ונעתר לו כי זכות הרבים גדול"²⁹.

לפי חז"ל, כשנכנסו ישראל לארץ ישבו בני יתרו זמנית ביריחו :

"כשבאו [ישראל] לארץ ישראל הפרישו דשנה [החלק המשובח] של יריחו
חלק בראש ואמרו:
איזה שבט שיעלה בית המקדש בתחומו יהי נוטל את יריחו ואת תבואתה
תחת מקום בית המקדש... ונבינתיים] נתנו אותה ליתרו
והיה אוכל פירותיה ארבע מאות וארבעים שנה...
באותה שעה כשנבנה המקדש לד' הלכו להם
שנאמר: 'ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה'^{30,31}.

מן המדרש עולה כי אכן יתרו הצטרף לנסיעת ישראל לארץ ובניו קיבלו בה נחלה זמנית. עוד כתוב
בחז"ל שמ"בני קני חותן משה" –

"היו יושבים בסנהדרין ומורים דברי תורה"³².

²⁸ רמב"ן שמות יח א.

²⁹ כלי יקר לפסוק כט.

³⁰ שופטים א טו.

³¹ ספרי זוטא בהעלותך ד"ה כי ד' דבר טוב על ישראל.

³² ספרי בהעלותך עח.

הם קירבו עצמם לקב"ה והקב"ה גמל להם וקירבם אליו.
לפיכך אם התורה לא כתבה שיתרו נענה לבקשת משה סיבת הדבר היא משום שביטל דעתו מפני
דעת משה וקיבל דבריו בענווה גמורה. הוא הצטרף לעם ישראל בשקט ובצנעה ונטמע לגמרי בכלל
ישראל. סגנון הכתוב מרמז אפוא על האופן שבו התרחשו הדברים.